

הליכות עולם

מרכז ליהדות וסביבה

הצעה לפעילות לכנס מטעם בית המדרש 'הליכות עולם' ליהדות וסביבה

נושא הפעילות: יהדות וסביבתנות (אקולוגיה) סדנא ולימוד משותפים, כולל דיון עם הקהל

כללי

אלפיים שנות גלות קברו במהלכן נושאים רבים מתחת לגווילי הטקסט הקדומים שלנו, ושאלות רבות המנסרות כיום בחללו של עולם אינן זוכות למענה הולם מצידה של היהדות ומחשבתה. בנושאים כגון הפרט, המשפחה, הקהילה והמוסר הכללי ניתן למצוא כמות רבה של חומר, ולרוב גם בעיבוד רלבנטי לימינו, והמחסור מתחיל בעיקר ברמות רחבות יותר. בין הנושאים אשר בולטת במיוחד הזנחתם ע"י המחשבה היהודית בדורות האחרונים, מאז שב עם ישראל לארצו, ניתן למצוא את העיסוק בתרבות ואמנות, פיתוח שיטה כלכלית וכן את הנושא הסביבתי שהוא עיקר עניינה של סדנא זו.

עד לא מכבר היתה קיימת נטייה לחשוב שהסביבתנות עוסקת בפרחים וציפורים, ומי שעוסק בה הנו בודאי 'מחבק עצים' או סתם משוגע לדבר. אך נדמה כי כיום הולכת וגוברת ההסכמה על כך שזהו נושא קריטי מאין כמוהו, אם כי עדיין בפועל מעטים הם המרימים את הכפפה והנושא נותר עזוב למדי. בסדנא זו ננסה להעלות את המודעות לנושא ולחשוף את הקהל לגישה יהודית אליו. נפתח בהיכרות עם יסודות המחשבה הסביבתנית ביהדות, לאחר מכן נכיר את הגישות האקולוגיות המרכזיות הקיימות כיום, ולסיום ננסה להבין גם איזו גישה ניתן לעצב בנושא מתוך עולמה של היהדות ומתוך המפגש שלה עם המציאות. הסדנא מתבססת על החוברת המצורפת הבוחנת לעומק את שאלת היהדות והסביבתנות, ואנו נעמיק בכמה נקודות מרכזיות מתוכה מפאת קוצר הזמן.

אנו רואים חשיבות גדולה ביותר להעלאת המודעות לנושא הסביבתי בזמן הזה בכלל, ולחיפוש והבהרת הקשר היהודי בתוכו בפרט. אנו מקווים שתמצאו מקום לסדנא זו בכנס הקרוב, ונשמח לעמוד לשירותכם בכל עת.

מבנה כללי של הסדנא

הסדנא מורכבת משלושה חלקים, כאשר כל חלק אמור להמשך כחצי שעה (סה"כ שעה וחצי, כמקובל). להלן המבנה הכללי של הסדנא:

חלק	תיאור כללי	מיתודה	זמן
חלק א	הכרת יסודות המחשבה הסביבתנית היהודית: התהוות העולם, החלל הפנוי, התכלית שבטבע, ומקומו של האדם בתוך הטבע ומקומו של הטבע בחיי האדם.	למידה עם הקבוצה כולה.	30 דק'
חלק ב	היכרות עם שלושת הגישות המרכזיות במחשבה האקולוגית בעולם.	למידה בשלוש קבוצות קטנות. חזרה למליאה ודיון על החומר שנלמד בקבוצות.	15 דק' 15 דק'
חלק ג	העמקת ההיכרות עם הסביבתנות היהודית, ייחודיות התפיסה שלה בשדה המחשבה האקולוגי, יישומיה והשלכותיה על מציאות חיינו העכשווית.	למידה ודיון עם הקבוצה כולה.	30 דק'

הערה חשובה: לאורך הסדנא נעשה שימוש במספר טקסטים המרוכזים בנספחים לסדנא זו. לא נשתמש בכל קטעי הקריאה המובאים, הן מפאת קוצר הזמן והן בכדי לא להעמיס יתר על המידה. הקטעים העודפים מובאים עבור מי שיחפוץ להתעניין ולהעמיק בנושא מאוחר יותר, ובכדי לאפשר מודולריות מסויימת בזמן העברת הסדנא.

פירוט הסדנא

חלק א

1. מחלקים לנוכחים את המפה שבנספח א' כאשר היא מקופלת, ומבקשים מהם לשרטט את קו החוף של ישראל בצורה הכי מפורטת שהם מסוגלים. לאחר הצגת חלק מהמשתתפים נעבור למפה עצמה. למעשה, המפה התחוננה הנה מפה מדוייקת של איזור בשם קאמברלנד בדרום-מזרח גרינלנד, ואילו את המפה העליונה שירטט אסקימואי בשם סונגאפינגאנק מהזיכרון בלבד. ננתח מעט את המפות ונסה לעמוד על מהות הקשר שבין אדם לסביבתו. דבר זה יוביל אותנו גם לשאלות לגבי הקשר שלנו לסביבה – האם אנחנו יודעים מהיכן מגיע המזון שלנו? האנרגיה שלנו? להיכן הולכת הפסולת שלנו? ונסיים בשאלה: מה ניתן ללמוד מהיהדות לגבי התבוננות בטבע?
2. לאחר הפתיחה עם המפה נעבור לקריאה ולמידה של הקטעים הראשונים, ולאורך הדרך נזכיר את עניין המפה והקשר לטבע.
3. נלמד ונזכיר את התיאוסופיה העוסקת בהתהוות העולם, דרך התורה, הגמרא, המדרשים, כתבי האר"י הקדוש ורבי נחמן מברסלב (אשר יום הכנס הנו גם יום היאר-צייט שלו דרך אגב): התהוות העולם, הצמצום, החלל הפנוי, הטבע כהשתקפות של אלהים, האדם כצלם אלהים, הנס והטבע (מעלת המציאות הטבעית על המציאות הניסית).
4. נכיר שלושה יסודות מרכזיים במחשבה היהודית הנוגעים לסביבה דרך מדרשים קצרים: לימוד מן הטבע (מאחר והוא השתקפות של הקב"ה); שינוי הטבע ע"י האדם (שכן הוא ניצב כממוצע המחבר בין הטבע לקב"ה); שמירת הטבע (אחריות האדם כלפי סביבתו).
5. נסכם חלק זה ונותר את השאלות שיווצרו במהלכו פתוחות לחלק השלישי. כעת נעבור לחק השני בו נכיר מעט את הגישות הקיימות בסוגיית האדם והטבע.

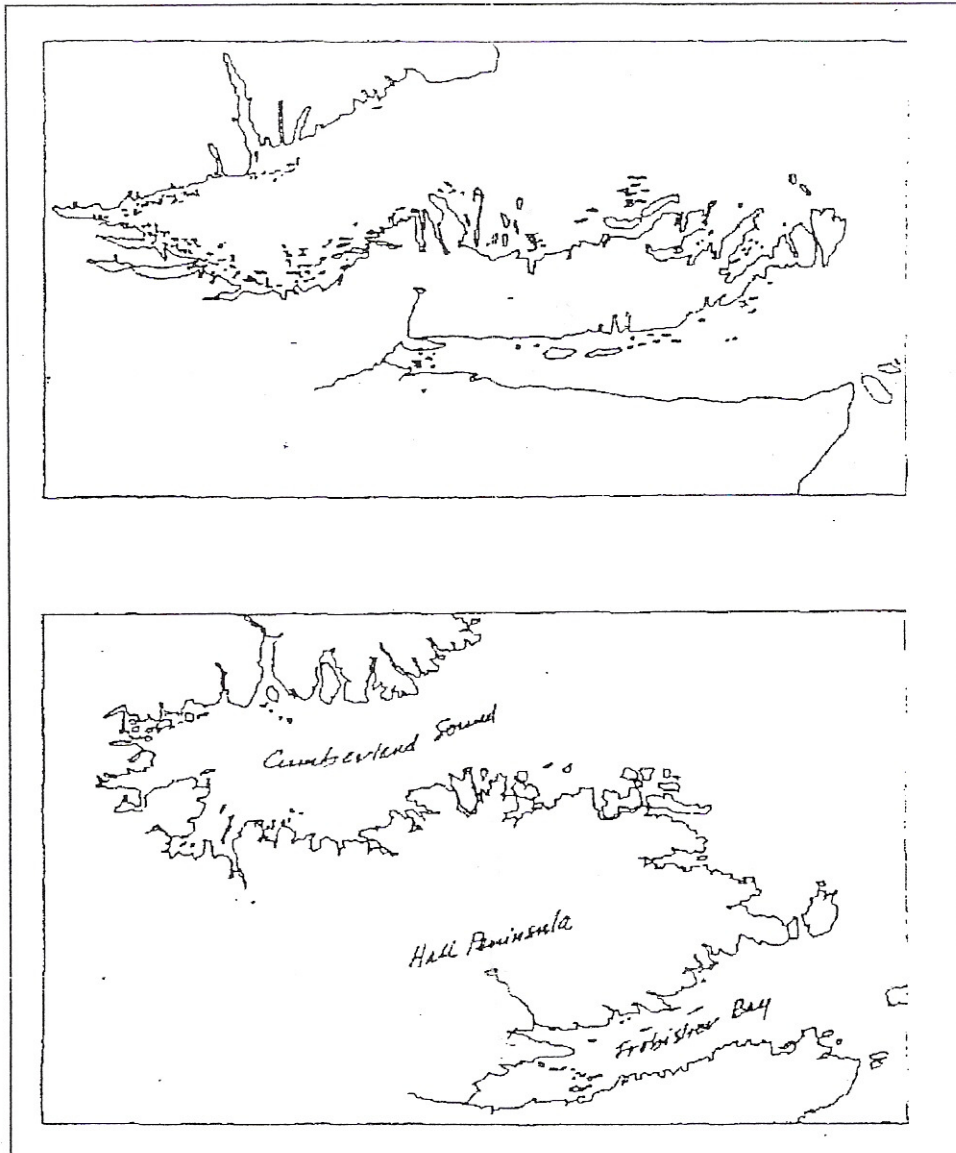
חלק ב

1. נתחלק לשלוש קבוצות, וכל קבוצה תקבל את אחד הקטעים בנספח ב.
2. כל קבוצה תתבקש ללמוד את הקטעים שקיבלה ולדון בשאלות המצורפות.
3. לאחר כרבע שעה נתכנס בחזרה למליאה וכל קבוצה תציג בפני האחרות את הגישה שלמדה. נדון מעט בגישות וביחס ביניהן ונעשה סדר כללי ביניהן ע"י הסבר קצר על אופן התפתחותן לאורך הזמן.
4. בסיכומו של חלק זה אנו כבר אווזים ביסודות המחשבה הסביבתנית היהודית מחד, ומכירים גם את המחשבה הסביבתנית הכללית מידך, וכעת נוכל להמשיך לחלק המסכם בו ננסה לעמוד על טיבה של הגישה הסביבתנית שיכולה להציע לנו היהדות.

חלק ג

1. נפתח בדיון קצר ונשאל לאיזו משלושת הגישות מתאימה היהדות?
2. סביר להניח שהדיון יתנקז לכיוון הגישה השלישית, ואנו נדגיש את המרכיבים החשובים משתי הגישות הראשונות הנמצאים אף הם ביהדות, ומשם נמשיך להעמקה בעניין.
3. אל מול הגישה הראשונה (הפרימיטיביסטית) נבחן את החשיבות שבחיבור בלתי-אמצעי אל הטבע (גורדון) אל מול הסכנה שבסגידה לטבע וזיהוי של מרכיבי העומק הפגאניים שבגישה זו. אל מול נציב את המעלה של עבודת השם דרך הטבע, וקידוש המרחב וההוויה ע"י עבודת האדם.
4. אל מול הגישה השנייה נזכיר שוב את הביקורת שישנה ביהדות על ניתוק מוחלט מן הטבע וחיפצון שלו מתוך גאוותנות אנושית והתעלמות מכוליותו. אך עם זאת נברר את המרכיבים החשובים שבגישה זו ואת החשיבות שבפעולת האדם בתוך הטבע. החידוש המרכזי שנמצא ביהדות בעניין זה הנו שהטבע עצמו הנו יצירה בלתי-גמורה אשר על האדם לסייע בהוצאתה אל האור ובגילוי תכליתה. זאת בשונה הן מהגישה הראשונה, הרואה בטבע שלמות אחת שכמעט כל התערבות אנושית בתוכה הנה לקול מעצם מהותה, והן מהגישה השנייה הרואה בטבע מצע להגשמת מאווייו של האדם בלבד.

5. הגישה השלישית כבר מתקרבת יותר למה שאפשר למצוא במקורות היהדות, וכאן נבין מעט יותר את האיזון בין שימור לפיתוח ונעבור להיכרות עם הגישה הזו מתוך מקורותינו אנו.
6. נלמד את המושג 'נשיאת הפכים' (שהפך ליסוד מוסד במחשבת החסידות למרות שמקורו נמצא דווקא במחשבה היהודית-פילוסופית אצל הרשב"א) ומתוכו נעמיק בגישה היהודית לסביבה שבאה לחבר בין פיתוח הטבע ע"י האדם, הן למען עצמו והן למען הבריאה כולה, לבין שמירת הטבע בראשוניותו, גם כאן הן למען עצמו והן למען הבריאה כולה. נכיר את הפסוקים 'לעבדה ולשמרה' ו'לא תהו בראה לשבת יצרה', שניתן להגדירם כשני 'כללי האצבע' המרכזיים של המחשבה הסביבתנית היהודית.
7. נסכם את העקרונות שלמדנו, ולסיום נלמד יישום אחד שלהם ע"י לימוד סיפור מגדל בבל במופיע בפרשת נח (שנקרא בשבוע הבא, לאחר הכנס). מלימוד הפסוקים העוסקים בבניית המגדל ניתן להבחין שלמעשה קודם כל הומצאו האמצעים הטכנולוגיים ואילו רק לאחר מכן הומצאה המטרה שעליהם לשרת. כלומר, ההתפתחות הטכנולוגית הכתיבה את התקדמות החברה, והאמצעים הכתיבו את המטרות, באופן דומה למדי להתפתחות האנושית המסחררת של הדורות האחרונים. נסיים בכך שהחורבן אליו הגיעה אותה אנושות עקב בילבול המטרות והאמצעים ידוע לכולנו, וראוי כי הוא גם ישמש לנו כתמרור אזהרה לקראת הבאות.

הגישה הראשונה

זאת אנו יודעים: האדמה אינה שייכת לאדם, האדם שייך לאדמה. כל הדברים מחוברים כמו הדם המאחד כל אחד מאיתנו. האדם לא טווה את רשת החיים, הוא לא יותר מאשר מיתר בתוכה. מה שהוא גורם לרשת הוא גורם לעצמו.

ציף סיאטל

בשנת 1854 פנה מושל מדינת וושינגטון אל ציף שבט הסוקוואמיש האינדיאני בבקשה לקנות ממנו את אדמותיו ולהכניס את השבט לשמורה (השמורות הפכו ברבות הימים לגיטאות אשר הביאו לחיסולה המוחלט של התרבות האינדיאנית בצפון-אמריקה). הציף, אשר נודע לימים כציף סיאטל, השיב לו במכתב קורע-לב המשמש עד היום כמסמך בעל-חשיבות בלימוד תפיסות שורשיות של האדם, הטבע ואלוהים, התרבות האינדיאנית וחקר הדורסנות האירופאית בצפון-אמריקה. ישנם חילוקי-דיעות רבים לגבי מקור המכתב, כיאה לכל מיתוס.

פריחתו המחודשת של הפגאניזם, האמונה בריבוי אלים, בישראל, היא חלק מתופעה רחבה יותר הרווחת באירופה ובארצות הברית. לעתים קרובות אין כאן אמונה דתית של ממש, אלא ביטוי מוקצן וסמלי לערכים אקולוגיים ופמיניסטיים או להתנגדות לגלובליזציה. הערכים האליליים של טבע, אדמה ונשיות מתלבשים היטב על האידיאולוגיות הללו. הניו-אייג', ואולי גם הסלידה מהקנאות האלימה שמציגות כמה מהדתות המונותיאיסטיות, מצטרפים אף הם לתבשיל. קבוצות כמו 'ויקה', 'כנסיית כל העולמות' ו'האסטרק', שלהן מאמינים רבים בעולם המערבי, מדברות על אֵלֶה-אֵם המזוהה למעשה עם כדור הארץ והטבע, או על אלה ואל שפועלים בהרמוניה לשמירת הטבע והעולם. הן קוראות להתמזג עם הטבע ולהיענות למחזוריו הקבועים, במקום להיאבק בו ולחכות לחורבן בלתי נמנע כמקובל בקרב מונותיאיסטים רבים.

אלי אשד, "שוב ישוב הבעל", אתר "רשימות", 26.10.03.

**כיצד הייתם מגדירים את הגישה המופיעה בקטעים הנ"ל?
מה הגורם המרכזי במציאות לפי גישה זו?
כיצד צריך האדם להתייחס אל הטבע?
מה יכול האדם לקבל מן הטבע? מה סותר לו לקחת?**

הגישה השנייה

הערך הטבעי של כל דבר נתון בכושרו לספק צרכים בחיי אדם או לשמש להנאות
ג'ון לוק מתוך "כמה הגיונות על התוצאות
של הורדת שער הרבית", 1691

כל המוצרים נידונים באותו האופן [משתלם או בלתי-משתלם מבחינה כלכלית], שכן נקודת-הראות היא ביסודה זו של הפקת רווחים פרטיים, ופירושו של הדבר הוא ששיטתו של מדע הכלכלה, לפי עצם טיבה, מתעלמת מתלותו של האדם בעולם הטבעי.

ארנסט שומאכר, "קטן זה יפה", חלק I, פרק ג', עמ' 36.

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ: הֲבֵנָה נִלְבְּנָה לְבָנִים וְנִשְׂרָפָה לְשָׂרָפָה; וַתְּהִי לָהֶם הַלְבָּנָה לְאֶבֶן וְהַחֲמֹר הָיָה לָהֶם לְחֹמֶר;
וַיֹּאמְרוּ הֲבֵנָה נִבְנֶה-לָנוּ עִיר, וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם, וְנַעֲשֶׂה-לָנוּ, שֵׁם: פֶּן-נִפְוָץ, עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ
בראשית יא: ג-ד

שבע מעלות היו לו למגדל ממזרחו ושבע ממערבו. מכאן מעלים את הלבנים ויורדים מכאן. אם נפל אדם ומת לא היו שמים ליבם אליו, ואם נפלה לבנה אחת היו יושבים בוכים ואומרים: "אוי לנו, אימתי תעלה אחת תחתיה!"

פרקי דרבי אליעזר כד

**כיצד הייתם מגדירים את הגישה המופיעה בקטעים הנ"ל?
מה הגורם המרכזי במציאות לפי גישה זו?
כיצד צריך האדם להתייחס אל הטבע?
מה יכול האדם לקבל מן הטבע? מה סותר לו לקחת?**

גישת הקיימות (פיתוח בר-קיימא)

טים הייווארד מציע בספרו הגדרה ליסודות לאידיאולוגיה סביבתנית ומחשבה אקולוגית. למעשה הוא מדבר על האקולוגיה כמערכת ערכים חדשה, אשר שלושת ערכיה המרכזיים הנם: חיים בהרמוניה עם הטבע במקום נסיון לשלוט בו; התגברות על הדעות הקדומות והאנתרופוצנטריות; והכרה בערך המהותי והפנימי של יצורים שונים מהאדם. בכך הוא למעשה מתחיל בניסוח פשרה בין הפרימיטיביזם לבין החיפצון. עקרונות אלו מדברים על סוג של 'הפסקת אש' בין האדם לבין הטבע, והם יוצרים מסגרת פילוסופית מספיק נוחה בשביל מגוון רחב מאוד של דיעות. העיקרון 'חיים בהרמוניה עם הטבע' הנו עיקרון שכמעט כל אדם היה חותם עליו, ולו בגלל שהוא נשמע טוב. אפילו האומות-המאוחדות חתמו על עיקרון בניסוח דומה.

עפ"י טים הייווארד, מחשבה אקולוגית, עמ' 31.

'פיתוח בר-קיימא' (Sustainable Development), או 'קיימות' (Sustainability): 'פיתוח אשר עונה לצרכי ההווה ואינו מעמיד בסיכון את יכולתם של הדורות הבאים לענות לצרכיהם' עפ"י 'החטיבה לפיתוח בר-קיימא באו"ם'

בני-האדם הנם מרכז עניינו של הפיתוח הבר-קיימא, יש להם את הזכות לחיים בריאים ויצירתיים בהרמוניה עם הטבע.

על הגנת הסביבה להפוך לחלק אינטגרלי מתהליכי הפיתוח, ואין לראותה כמבודדת מהם.

מתוך עקרונות 'הצהרת ריו' של האומות המאוחדות (פסגת כדור הארץ), יוני 1992

**כיצד הייתם מגדירים את הגישה המופיעה בקטעים הנ"ל?
מה הגורם המרכזי כמציאות לפי גישה זו?
כיצד צריך האדם להתייחס אל הטבע?
מה יכול האדם לקבל סן הטבע? מה סותר לו לקחת?**

האדם והטבע

התהוות העולם

א. בראשית, בָּרָא אֱלֹהִים, אֶת הַשָּׁמַיִם, וְאֶת הָאָרֶץ; וְהָאָרֶץ, הָיְתָה תֵהוֹ וְנִבְהוּ, וְחֹשֶׁךְ, עַל-פְּנֵי תְהוֹם; וְרוּחַ אֱלֹהִים, מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם; וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים, יְהי אוֹר; וַיְהי-אוֹר.

בראשית פרק א'

ב. וכאשר רצה השם יתברך לברוא את העולם, לא היה מקום לבראו, מחמת שהיה הכל אין סוף, על-כן צמצם את האור לצדדין, ועל-ידי הצמצום הזה נעשה חלל הפנוי, ובתוך החלל הפנוי הזה נתהוו כל הימים והמידות, שהם בריאת העולם. וזה החלל הפנוי היה מוכרח לבריאת העולם, כי בלתי החלל הפנוי לא היה שום מקום לבריאת העולם כנ"ל. וזה הצמצום של החלל הפנוי אי אפשר להבין ולהשיג כי אם לעתיד לבוא, כי צריך לומר בו שני הפכים: יש ואין, כי החלל הפנוי הוא על-ידי הצמצום, שכביכול צמצם אלקותו משם, ואין שם אלקות כביכול, כי אם לא כן אינו פנוי, והכל אין סוף, ואין מקום לבריאת העולם כלל; אבל באמת לאמיתו, בודאי אף-על-פי-כן יש שם גם-כן אלקות, כי בודאי אין שום דבר בלעדי חיותו, ועל-כן אי אפשר להשיג כלל בחינת חלל הפנוי בלעדי חיותו, ועל-כן אי אפשר להשיג כלל בחינת חלל הפנוי עד לעתיד לבוא.

רבי נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן תורה סד סימן א

ג. ועל-כן יש בודאי בכל דבר ודבר, שנברא בעולם בחינת התכלית, כי בכל דבר ודבר יש בו התחלה וסוף, דהינו ההתחלה ממקום שנשתלשל השתלשלות, עד שנתגשם ונתהווה בזה התמונה והדמות. וגם יש בו בחינת התכלית והסוף, שבשביל זה נברא, דהינו שיכולין ישראל להעמיק עיונם ולדעת ולהתבונן בפרטי הבריאה - בתבנית האיברים ובנין וקומה ודמות וכו', של כל דבר ודבר, להתבונן בהם גדלות הבורא יתברך, ולעבדו יתברך על-ידי-זה.

ליקוטי מוהר"ן תנינא לט

ד. הנה תנועת אחד הדשאים הצומח בעמקי יער או באחד ההרים הגבוהים או בעמקים היותר עמוקים אשר לא עבר שם איש, הנה לא זו בלבד דתנועת הדשא הוא לימינו ולשמאלו לפני ולאחור בכל משך ימי חייו הוא על-פי השגחה פרטית ... אלא עוד זאת שגם תנועה אחת של דשא פרטי משלים הכוונה העליונה בענין הבריאה.

הבעל שם טוב

בין האדם לטבע

ה. פי מִקְרָה בְּנֵי-הָאָדָם וּמִקְרָה הַבְּהֵמָה, וּמִקְרָה אָחָד לָהֶם - פְּמוֹת זֶה בְּן מוֹת זֶה, וְרוּחַ אָחָד לְכָל; וּמוֹתֵר הָאָדָם מִן-הַבְּהֵמָה אֵין, כִּי הַכָּל הֶבֶל.

קהלת ג:יט

ו. אדם נברא בערב שבת, ולמה נברא באחרונה? שאם תזוז דעתו עליו אומר לו [הקב"ה]: "יתוש קדמך במעשה בראשית".

תוספתא סנהדרין פרק א, ד

ז. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם היתה תורה כתובה ומונחת בחיקו של הקדוש ברוך הוא, ואומרת שירה עם מלאכי השרת... הקב"ה, יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, בחכמתו ובתבונתו ברא את כל העולם כולו, וברא את השמים ואת הארץ עליונים ותחתונים. ויצר באדם כל מה שברא בעולמו. ברא חורשים בעולם וברא חורשים באדם - זה שערות של אדם. ברא חיה רעה בעולם ברא חיה רעה באדם - זה (בני מעיו) של אדם. ברא קורצין בעולם וברא קורצין באדם - זה אוניו של אדם... הרים ובקעות בעולם הרים ובקעות באדם - עומד דומה להר נופל דומה לבקעה. הא למדת שכל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו ברא באדם:

אבות דרבי נתן פרק שלושים אחד סימן ג

ח. כי האדם באשר הוא אדם, צריך להיות תמיד בתוך הטבע, כי הטבע הוא לאדם המרגיש והמכיר ממש מה שהמים הם לדג. כי לא רק להשתקפות בבואתו של הטבע בתוך נפשו זקוק האדם. זקוק הוא לספירה של הטבע, ללחיצתו המקפת והמאחדת, שהטבע, שההוויה האינסופית לוחצת על כל נקודה מנקודות גופו ונפשו ומכריחה אותו לחיות, להיות אדם ולהיות פרט בפני עצמו.

אהרן רוד גורדון, האדם והטבע, עמ' 44

ט. אמר רבי חייא: 'מאי דכתיב [מהו שכתוב]: "מִלְפָּנוּ מִבְּהֵמֹת אָרֶץ וּמִעוֹף הַשָּׁמַיִם יִחַפְּמוּנוּ" (איוב לה:יא)? "מִלְפָּנוּ מִבְּהֵמֹת" - זו פירדה שכורעת ומשתנת מים; "וּמִעוֹף הַשָּׁמַיִם יִחַפְּמוּנוּ" - זה תרנגול שמפייס ואחר כך בועל'. אמר רבי יוחנן: 'אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידין [הלכות] צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה, דרך ארץ מתרנגול שמפייס ואחר כך בועל'.

עירובין ק ע"ב

י. מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא איזו מעשים נאים [יותר], של הקב"ה או של בשר ודם?

אמר לו: של בשר ודם נאים.

אמר לו טורנוסרופוס: הרי השמים והארץ - יכול אדם לעשות כיוצא בהם!?

אמר לו רבי עקיבא: לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות שאין שולטין עליו, אלא אמור דברים שהם מצויין בבני אדם.

אמר לו: למה אתם מוליין?

אמר לו: אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקב"ה.

הביא לו רבי עקיבא שיכולים וגלוסקאות (לחמניות) - ואמר לו: אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה ידי אדם, אין אלו נאים יותר מן השיכולים? מדרש תנחומא, פרשת תזריע פרק ה

יא. זאת אנו יודעים: האדמה אינה שייכת לאדם, האדם שייך לאדמה. כל הדברים מחוברים כמו הדם המאחד כל אחד מאיתנו. האדם לא טווה את רשת החיים, הוא לא יותר מאשר מיתר בתוכה. מה שהוא גורם לרשת הוא גורם לעצמו.

ציף סיאטל

יב. הערך הטבעי של כל דבר נתון בכושרו לספק צרכים בחיי אדם או לשמש להנאתם.

ג'ין לוק, מתוך "כמה הגיונות על התוצאות של הורדת שער הרבית", 1691

יג. הדרך הישרה - היא מידה בינונית שבכל דעה ודעה, מכל דעות שיש לאדם; והיא הדעה שהיא רחוקה משני הקצוות ריחוק שווה, ואינה קרובה לא לזו ולא לזו. ולפיכך ציוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד, ומשער אותן ומכוון אותן בדרך האמצעית, כדי שיהא שלם.

משנה תורה, הלכות דעות פרק א, סעיף ו

יד. כי אותם שהם ברוחניות עם היותם הפכים, הם נקשרים ומיוחדים... שהרי בשנה בזמן קור אינו רויה, ובזמן רויה אינו חום. וכן בעולם יסוד האש אינו יסוד המים, ושניהם אינם יסוד הרוח. וכן בנפש בטן אינו ראש, ושניהם אינם הגויה. אבל ברוחניים כולם מסכימים אל פעולה אחת ומיוחדים יחוד שלם כנודע.

פירוש הרמ"ק לספר יצירה, פרק שישי סימן ו

טו. וַיִּקַּח ד' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיִּנְחֵהוּ בְּגַן-עֵדֶן לְעִבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ

בראשית ב:טו

טז. בשעה שבראו הקב"ה לאדם הראשון נטלו והעבירו על כל עצי הגן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחים המה, וכל מה שבראתי, בשבילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ולא תחריב את עולמי, שאם קלקלת, אין מי שיתקן אחריך.

קהלת רבה פז

יז. לֹא תִהְיֶה בְרָאָה, לְשֹׁבֵת יִצְרָה

ישעיהו מה:יח

תפקיד האדם בעולמו

יח. ראה צויתי ובנתי כל העיר [העולם] וכל אשר בה, וכאשר הייתי מושל עליה ובונה אותה ככל חפצי כך אתה תבנה ותעשה מלאכת העולם, מכאן ואילך יהיה הכל מסור בידך וכולם יהיו משועבדים תחתך ויראים ממך כאשר היו יראים ממני. ועל כן בצלם אלהים עשה אותו, לעשות כל צרכי העולם ותיקוניו כאשר הוא עשה בתחילה.

זהר חדש, מדרש הנעלם לבראשית

יט. כיון שיש מנהיג לבריה, זה העולם, ואין בו דבר אחד לבטלה, מוכרח [להיות] ניצול פעיל וחיובי של העושר, ואין מספיק כלל וכלל שלא ישתמשו בעושר בכיוון בלתי רצוי [כלומר - הימנעות מהרס זה לא מספיק], כי גם היעדר הניצול מפריע את הסדר בבריאה, כיון שכל החלקים שבה צריכים לסייע באופן פעיל לתכלית הכללית.

מאגרת הרבי מליובאוויטש ליצחק בן-צבי (י"א ניסן תשט"ז)

כ. כי הצדיק מבקש ומחפש תמיד לגלות הרצונות של השם יתברך כי יש בכל דבר רצון השם יתברך, הן בכלל הבריאה, דהיינו מה שהשם יתברך רצה לברוא את העולם בכלל, וכן בפרטי הבריאה, בכל דבר ודבר בפרט, יש רצון השם יתברך, דהיינו השם יתברך רצה, שזה הדבר יהיה כך: בתמונה הזאת ובכח הזה ובטבע הזאת, ודבר אחר יש לו תמונה אחרת וכח אחר וטבע והנהגה אחרת.

ליקוטי מוהר"ן תורה יז סימן א

כא. יומא חד הוה אזל באורחא חזייה להווא גברא דהוה נטע חרובא אמר ליה האי עד כמה שנין טעיין אמר ליה עד שבעין שנין אמר ליה פשיטא לך דחיית שבעין שנין אמר ליה האי [גברא] עלמא בחרובא אשכחתייה כי היכי דשתלי לי אבהתי שתלי נמי לבראי.

תענית כג ע"א

כב. חשק נטיעת אילנות נובע מחפץ הטבת הדורות הבאים, המובלט בתוקפו בעץ החורב.

הראי"ה קוק